

İÇİNDEKİLER

NEREDEN ÇIKTI BU KİTAP?

9

Birinci Bölüm

SÜNNET PEDAGOJİSİNDE FITRİ İHTİYAÇLAR

19

NEDİR BU FITRAT DEDIĞİMİZ ŞEY?.....	21
SÜNNET PEDAGOJİSİNDE FITRAT KAVRAMI VE UYGULAMALARI.....	24
a) Bağlanma ihtiyacı ve sünnet pedagojisi uygulamaları.....	25
b) Görülme-değer görme ihtiyacı ve sünnet pedagojisi uygulamaları	35
c) Merak-keşfetme dürtüsü ve sünnet pedagojisi uygulamaları.....	44
d) Anlam-aidiyet ihtiyacı ve sünnet pedagojisi uygulamaları	51
e) Adalet duygusu ve sünnet pedagojisi uygulamaları	58

İkinci Bölüm

SÜNNET PEDAGOJİSİNDE ÇEVRE DÜZENLEMESİ

67

ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE ÇEVRENİN ÖNEMİ VE ETKİSİ	69
a) Besinler ve sünnet pedagojisi uygulamaları	79
b) Uyku düzeni ve sünnet pedagojisi uygulamaları	90
c) Akraba ilişkileri ve sünnet pedagojisi uygulamaları	98
d) Komşuluk ilişkisi ve sünnet pedagojisi uygulamaları	104
e) Akran-oyun ilişkisi ve sünnet pedagojisi uygulamaları	111
f) Çocuk-doğa ilişkisi ve sünnet pedagojisi uygulamaları	120

Üçüncü Bölüm
SÜNNET PEDAGOJİSİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM

131

EĞİTİM HAYATINA NEBEVİ DOKUNUŞ	133
a) Kal diliyle değil, hâl diliyle eğitim.....	134
b) Bilgi vererek değil, bağ kurarak eğitim.....	138
c) Herkese değil, yaşa göre eğitim	144
d) Küçük düşürerek değil, düşündürerek eğitim	148
e) Acele ederek değil, teenni ile eğitim	151
f) Bugünün eğitim öğretim ortamına nebevi bir pencere.....	156

SON SÖZ (LEŞME)

164

**BU KİTAPTA GEÇEN BAZI KELİMELERİN
ANLAMLARINI MERAK EDİYORSAN...**

169

KAYNAKLARI MERAK EDİYORSAN...

175

NEREDEN ÇIKTI BU KİTAP?

Kitabın ön sözünü İstanbul-Giresun uçuşumun son dakikalarında yazıyorum. Bugün Anneler Günü. Belki biraz da bugünün duygusallığından, tüm rollerimden önceye koyduğum “annelik” rolümün ve bu rolün içime akıttığı sevgi, şefkat, kaygı, korku gibi pek çok duygunun etkisiyle zihnimin kıvrımlarına doğru endişeli bir cümle salınıyor: “Ne olacak bu zamanın çocuklarının hâli?”

Bu duygular, modern çağın zorbaca üzerimize boca ettiği mahlumat akışının doğal bir sonucu belki de. Çoğumuz depresif ve kötümser hissediyoruz. O kadar çok olumsuz habere maruz kalıyor, o denli çok olumsuz içeriğe denk geliyoruz ki elimizde neredeyse hiçbir umut kırıntısı kalmıyor. Okul basan gençler, öğrencilere silah çeken çocuklar, birbirini bıçaklayan ergenler derken, çocuklarımızın içine doğduğu çağa dair inancımızı yitiriyoruz.

Bugün dünya genelinde çocukluk çağı depresyonu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, kaygı bozuklukları, davranış problemleri ve otizm spektrum tanıları geçmiş dönemlere kıyasla çok daha görünür hâlde. Elbette bunun bir kısmı tanı sistemlerinin gelişmesiyle ilgili. Eskiden fark edilmeyen birçok durum artık daha erken tespit edilebiliyor. Fakat yalnızca tanı mekanizmalarının geliştiğini söylemek, hakikatin tamamını açıklamaya yetmiyor. Çünkü çocukların maruz kaldığı çevre de köklü biçimde değişti.

Dünya genelinde her yedi çocuktan biri ruh sağlığı problemleriyle mücadele ediyor. Kaygı bozuklukları ve depresyon artık yalnızca yetişkinlik dönemine ait meseleler değil. Çocuk psikiyatrisi

kliriklerinde, ilkokul çağında yoğun kaygı yaşıyan, öfke nöbetleri geçiren, dikkatini toparlayamayan, sosyal ilişkiler kurmakta zorlanan çocukların sayısı her geçen yıl artıyor. Amerika Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi'nin yayımladığı verilerde, DEHB tanılarının son yirmi yılda belirgin biçimde yükseldiği görülüyor. Otizm spektrum bozukluğu oranları da benzer şekilde geçmiş nesillere kıyasla çok daha sık rapor ediliyor. 2000'li yılların başında yaklaşık her yüz elli çocuktan biri otizm spektrumunda değerlendirilirken, günümüzde bu oran bazı araştırmalarda otuz altı çocuktan bire kadar yükselmiş durumda.

Bugünün çocuğı, insan beyninin gelişimsel olarak hazırlıklı olmadığı bir uyaran bombardımanı içinde büyüyor. Ortalama bir çocuk artık çok erken yaşlarda ekranla tanışıyor. Bazı araştırmalar, çocukların önemli bir kısmının daha bir yaşına gelmeden ekran maruziyeti yaşadığını gösteriyor. Oysa bebek beyninin ilk yıllardaki temel ihtiyacı pikseller değil, yüzlerdir! Ekranlar değil, akranlardır! Bildirim sesi yerine insan sesidir. Çünkü beynin sosyal gelişim ağıları ancak ve ancak gerçek insan etkileşimiyle şekillenebilir.

Düşünelim... Bundan yalnızca otuz-kırk yıl önce çocukların dikkatini dağıtacak şeyler ne kadar da sınırlıydı. Çocuğumuz sokakta oynarken en fazla "Ahmeeeet eve gel!" diye seslenen annesinin ya da çiçeklere basmaması için onu uyaran komşusunun sesiyle bölünürdü. Sokaklar arabalar tarafından işgal edilmemiş, çocukların gözleri ekranlar tarafından ele geçirilmemişti. Bu nedenle çocuk zihni doğal, kararında ve sakin bir ritimde çalışıyordu. Şimdi ise her bir çocuk, birkaç dakika içinde onlarca görüntü değişimine maruz kalıyor. Bir video bitmeden ötekine başlıyor. Algoritmalar çocuğın dikkat sistemini sürekli yeni uyaranlarla besliyor. Beyin ise buna dopamin salgılayarak karşılık veriyor. Sürekli ödül beklentisine alışan sinir sistemi, zamanla sıradan hayatın yavaşlığına tahammül etmekte zorlanıyor. Bu yüzden bugün birçok çocuk

ders dinlerken sıkılıyor, oyun oynarken mutlu olmuyor, sohbet ederken dikkati dağılıyor...

Benzer durum duygusal regülasyon alanında da karşımıza çıkıyor. Çocuklar eskiden canları sıkıldığında beklerlerdi. Azıcık “uf puff” deseler, annelerinden “Sıkı can iyidir, kolay çıkmaz” cümlesini duyup sabrederlerdi. Şimdi can sıkıntısının oluşmasına bile fırsat kalmadan devreye ekran giriyor. Ağlayan çocuğa telefon uzatılıyor. Restoranda sıkılan çocuğun önüne tablet konuluyor. Yolculukta huzursuzlanan çocuğun eline ekran veriliyor. Böyle olunca çocuk; duygularını düzenlemeyi öğrenemeyen, dürtüsel davranan, duygularından kaçan bir yetişkinliğe yürüyor. Oysa insan ruhu, sıkıntıya tahammül ederek olgunlaşır. Sabır dediğimiz şey biraz da sinir sisteminin beklemeyle öğrenmesi hâlidir.

Bir başka mesele de hareket eksikliği. Çocuk bedeni hareket etsin diye yaratıldı. Pardon! Cümleyi düzeltiyorum: “İnsan” bedeni hareket etsin diye yaratıldı! Tırmanmak, koşmak, düşmek, kalkmak, dokunmak, keşfetmek hâlleri; çocuğun doğal bir biçimde güdülendiği “sağlıklı” çocuk davranışlarıydı. Fakat modern çocukluk giderek daha hareketsiz bir yapıya dönüşüyor. Çocuklar, ellerindeki ekranların karanlık aydınlığında kös gibi otururken, aileler de kendi ekranlarına rahatça gömülüp huzur (!) buluyorlar. E tabii bunca hareketsizliğin sonucu olarak da çocukların uyku düzenlerinin bozulduğuna, dikkat sürelerinin etkilendiğine ve duygu düzenleme becerilerinin zayıfladığına dair çok sayıda araştırma yayımlanıyor. Çünkü bedenle zihin birbirinden bağımsız çalışmıyor. Hareket etmeyen beden, bir süre sonra yorulan, karışan, dağılan bir zihin üretmeye başlıyor. Fakat bütün bunların ötesinde daha derin bir mesele var: ilişki yoksunluğu!

Çocuk gelişiminin temelinde güvenli bağlanma yer alır. Bir çocuğun sinir sistemi, kendisini güvende hissettiren yetişkinlerle temas ederek sakinleşir. Bugün ise birçok çocuk fiziksel olarak

ailesiyle aynı evde yaşasa da duygusal olarak yalnız büyüyor. Anne-babanın bedeni evde ama zihni başka yerde. Çocuk konuşurken telefona bakılıyor. Oyun oynarken mesaj cevaplanıyor. Aynı sofrada oturan insanlar, birbirinin yüzüne değil ekranın donuk mavi çehresine göz süzüyor. İşte bütün bunlar, çocuk ruhunun sessizce yoksullaşmasına neden oluyor.

Çağımızın çocuğu; hızlı ekran geçişleri, aşırı dopamin maruziyeti, sürekli dikkat bölünmesi, uyarıcı bombardımanı ve dijital yalnızlık içinde büyüyor. Bir zamanlar sokakta taş sektiren çocukların yerini, parmağıyla ekran kaydıran çocuklar aldı. Eskiden can sıkıntısı çocuğun hayal gücünü doğururdu. Şimdi ise can sıkıntısına tahammül edemeyen bir nesil yetişiyor. Çünkü modern teknoloji, zihne sürekli bir uyarılma hâli vaat ediyor. Durmadan değişen görüntüler, kısa videolar, bildirim sesleri ve algoritmalar; çocuğun henüz gelişmekte olan dikkat sistemini âdeta kuşatma altına alıyor.

Çocuklarımız bugün büyük bir fiziksel kalabalığın içinde duygusal yetimlik yaşıyorlar. Oyuncakları var ama oyun arkadaşları yok. Takipçileri var ama dostları yok. Odaları dolu ama kalpleri boş. Belki de bu yüzden modern çağın en büyük salgınlarından biri yalnızlık. Üstelik bu yalnızlık hissi sessiz, sinsice ama oldukça hızlı ilerliyor. Modern çağ çocuğu, hiçbir çağ çocuğunda olmadığı kadar içine kapanık, konuşma özürlü, göz teması kuramayan, dağınık ve sakar bir hâlde. Ve biz bu durumu “Ne yapalım, yeni nesil böyle!” diye geçiştiriyoruz. Oysa yeni nesil böyle falan değil! Sadece bizler, sağlıklı insan fitratının üzerine çağdaş bir gürültü boca ettik ve bunun sonucunu yaşıyoruz.

Bir başka kırılma da ebeveynlik anlayışında yaşanıyor. Modern kültür, insanı sürekli kendi arzularını merkeze koymaya çağırıyor. “Önce sen mutlu ol”, “Önce kendini gerçekleştir”, “Kimse için fedakârlık yapma” diyen bir dünyanın içinde büyüyen yetişkinler,

doğal olarak çocukla kurdukları ilişkiyi de bir konfor hesabına dönüştürebiliyor. Bu yüzden bugün bazı insanlar için çocuk; emek isteyen, düzen bozan, kariyeri yavaşlatan, özgürlüğü azaltan bir yük gibi görülmeye başlandı. Hedonist kültür, yetişkinin hazlarını kutsarken çocuk, sabır ve adanmışlık isteyen bir emanet olarak geri planda kalıyor. Narsistik çağın insanı “ben” demeyi öğrendi ama “biz” olmayı unutmaya başladı. “Biz”ler azaldıkça aileler dağılıyor, insanlar âdeta yürüyen “ego”lar hâline geliyor.

Peki, tüm bu anlattıklarımınla “sünnet pedagojisi”nin ne ilgisi var?

Şöyle ki; değişen çağa, zamana, çocuklarımızın içine doğduğu kohortun gerçeklerine inat, değişmeyen bazı şeyler var. Zaman hangisi olursa olsun, çağ hangi yenilikleri önümüze sunarsa sunsun; çocuklarımız sağlıklı yetişebilmek için bizlerin çocukluğundakiyle (hatta ninelerinin, dedelerinin çocukluğundakiyle) aynı psikolojik ihtiyaçların giderilmesine gereksiniyorlar. Ve kıyamete kadar da insanın yaratılışındaki bu fitri ihtiyaçlar hiç değişmeyecek. İnsan ruhu hep temas isteyecek. Yavaşlık isteyecek. Bir bütüne ait olmaya gereksinecek. Çocuklar her daim kucakla büyüüp, göz temasıyla sakinleşecek. Oyunla öğrenecek, bağ kuracak, ilişki geliştirecek. Merak edip keşfetmek isteyecek. Duvardaki prizın deliklerine illa o minik parmaklar gizlice girecek! Çünkü insan aynı insan! Çocuk aynı çocuk! Bir çocuğun 1800’lü yıllarda doğmasıyla, 2000’li yıllarda doğması arasındaki yegâne fark, çocuğun hayat becerilerine neler kattığımızla ilgili; psikolojik ihtiyaçlarıyla ilgili değil!

Örneğin, 1800’lü yıllarda doğan bir çocuğa hayatta kalabilmesi için henüz küçük yaşlardan itibaren odun kırmayı, ateş yakmayı, hayvanları tanımayı, toprağı işlemeyi, su taşımayı öğretmek gerekirdi. Çünkü yaşam daha “fiziksel” bir mücadeleydi. Kırsalda büyüyen bir çocuk için mevsimleri tanımak bile bir hayatta kalma becerisiydi. Hangi bulutun yağmur getireceğini sezmek, hangi

bitkinin yenebilir olduğunu bilmek, kış gelmeden erzak hazırlamak, gece karanlığında yön bulabilmek önemliydi. O dönemin çocuğu için dikkat dağınıklığı bir problem değildi. Asıl problem, soğukta donmamayı öğrenmekti! Uyarın bombardımanı yoktu; kıtlık tehlikesi vardı. Çocukların sinir sistemi bugünkü kadar dijital yorgunluk yaşamıyordu ama aynı sinir sistemi, fiziksel zorluklarla mücadele etmek zorundaydı.

Şimdi daha da eskiye, 1000’li yıllara gidelim... Bir çocuk için ata binmek, yön bulmak, temel savaş becerilerini öğrenmek, uzun mesafeler yürüyebilmek yaşamsal öneme sahipti. Göçebe toplumlarda büyüyen çocuklar çok erken yaşta sürü gütmeyi, hayvanları korumayı, doğayı okumayı öğrenirdi. Deniz kenarında yaşayan çocuk, balık tutmayı bilmek zorundaydı. Ticaret yollarında büyüyen çocuk; pazarlık etmeyi, yabancılarla iletişim kurmayı, yol güvenliğini öğrenirdi. Çünkü çağın ihtiyacı buydu.

Bugünün çocuğunun öğrenmesi gereken yaşam becerileri ise bambaşka... Şimdi çocuklarımızdan dijital dünyayı yönetmesini bekliyoruz. Bilgi ayıklamasını, teknolojiyle sağlıklı ilişki kurmasını, siber zorbalıktan korunmasını, ekran karşısında öz denetim geliştirmesini istiyoruz. Duygularını ifade etmesini, problem çözmesini, eleştirel düşünmesini, sosyal medya baskısıyla baş etmesini öğretmeye çalışıyoruz. Bundan birkaç yüzyıl önce “ateş yakmayı bilmek” hayatiydi; bugün ise “algoritmaların dikkatini yönetmesine izin vermemek” yeni bir hayatta kalma becerisine dönüşüyor. Çağ değişiyor. İhtiyaç duyulan beceriler değişiyor. Fakat insanın özü değişmiyor.

İşte tam burada modern dünyanın en büyük yanılgılarından biriyle karşılaşılıyor: Teknoloji değiştikçe insan ruhunun da değiştiğini sanıyoruz. Oysa insan beyninin biyolojik inşası birkaç nesilde öylece dönüşmez. Beynimiz hâlâ ilişkiyle sakinleşiyor. Hâlâ temasla güven hissediyor. Hâlâ görülmek, anlaşılmak ve ait olmak istiyor.

1000’li yıllarda yaşayan bir çocuk da korktuğunda annesinin kucağına sığınmak istiyordu; 2000’li yıllarda yaşayan çocuk da öyle...

1800’lü yıllarda yaşayan bir çocuk da babasının gözlerinde takdir görmekten güç alıyordu; bugünün çocuğu da hâlâ aynı nöropsikolojik ihtiyaçla büyüyor.

Çünkü insan beynindeki ödül sistemleri, güvenli bağlanma ağları ve sosyal temas mekanizmaları değişmedi. Bir çocuğun limbik sistemi, sevildiğini hissettiğinde sakinleşiyor; ihmal edildiğini hissettiğinde alarm veriyor.

Yüzyıllar önce doğan çocuklar da oyun oynayarak öğreniyordu. Bugünün çocukları da en güçlü öğrenmeyi oyun sırasında gerçekleştiriyor.

Geçmişteki çocuk da anlaşılmak istiyordu, bugünkü çocuk da istiyor.

Geçmişteki çocuk da değer görmek istiyordu, bugünkü çocuk da onu bekliyor.

Geçmişteki çocuk da bir gruba ait hissetmeye ihtiyaç duyuyordu, bugünkü çocuk da bu ihtiyaçla büyüyor.

Çünkü çağlar değişse de insanın psikolojik mayası aynı kalıyor, hiç değişmiyor.

İşte sünnet pedagojisi bu minvalde bize çağlar üstü bir rehberlik sunuyor. Çünkü Peygamber Efendimizin çocuklarla kurduğu ilişki, belirli bir çağın kültürel kodlarına sıkışmış geçici yöntemlerden ibaret değildi.

Nebevi yaklaşım, insan fıtratının değişmeyen ihtiyaçlarına hitap ediyordu. Çocuğun görülme ihtiyacına, değerli hissetme arzusuna, güvende olma gereksinimine, merak etme ve keşfetme dürtüsüne, sevgiyle sınır arasında kurulması gereken sağlıklı dengeye dokunuyordu.

Bu yüzden sünnet, 1400 küsur yıl önce yaşamış çocukların pedagojisi değildir. Bugünün dikkat dağınıklığı yaşayan, dijital bağımlılık riski taşıyan, öfke nöbetleri geçiren, kaygıyla büyüyen modern zaman çocuğuna da yön verir ve yol gösterir. Nitekim zamanın gerekleri ve gerçekleri değişse bile insanın yaratılışı değişmez.

Kitap boyunca, *Sünnet Pedagojisi* ekolünün satır aralarında derinleşirken şu soruların cevaplarını arayacağız:

- Peygamber Efendimiz çocuklara neden öyle davranıyordu?
- Hadislerden ve sünnetlerden bize aktarılan olayların içindeki pedagojik incelikler nelerdi?
- Peygamberimiz çocuklarla nasıl bağ kuruyordu?
- Onlara duygu regülasyonunu hangi yollarla öğretiyordu?
- Davranış eğitimini hangi modellerle kazandırıyordu?
- Psikolojik sağlıklarını nasıl koruyordu?
- Peki, tüm bunları bugünün ebeveynleri olarak bizler nasıl hayatımıza taşıyabiliriz?

Bu noktada şunu da söylemeliyim ki, derdimiz sadece “Peygamberimiz şunu şöyle yaptı” demek değil. O davranışın nöropsikolojik alt katmanlarına inmeye çalışarak çocuğun yaratılışına dair temel kodları fark etmeye çalışıyoruz. Nitekim sünnete bakış açımız, onu bizlerin gözünde tarihsel bir davranış listesi olmaktan çıkarıp insan ruhunu bilen ilahi bir terbiyenin izleri mesabesine taşıyor.

Özetle, elinizdeki çalışma, modern çağ insanının içine düştüğü dijital sıkışmışlığa ferah fahur bir nebevi nefes üfleme için yazıldı. Yıllar önce kaleme aldığım *Fıtrat Pedagojisi* ve *Peygamberlerin Çocuk Eğitimi Metotları* çalışmalarının daha derinleştirilmiş devam kitabı olarak kaleme alındı. Fakat bu kez odağım daha özel bir yerde duruyor: Peygamber Efendimizin çocuklarla, gençlerle,

insan ruhuyla kurduğu ilişkinin nöropsikolojik ve gelişimsel karşılıklarını okuruma sunuyorum.

O'nun bir çocuğa bakışındaki inceliği, bir gencin arayışını yönetirken kullandığı dili, duyguları düzenleme biçimini, aidiyet oluşturma yöntemlerini modern psikoloji ve nörobilim perspektifinden yeniden okumaya çalışıyorum. Çünkü biliyorum ki insan ruhuna iyi gelen yegâne örnek, güzeller güzeli Peygamberimizdir. Kur'an'ın diliyle O (s.a.v.), "üsve-i hasene"dir.¹

E o zaman gelin, hep birlikte "En Güzeli" örnek alalım, güzelleşelim...

Hatice Kübra Tongar
İstanbul, 2026

1 Ahzâb Suresi, 33:21.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNNET PEDAGOJİSİNDE FITRİ İHTİYAÇLAR

NEDİR BU FITRAT DEDİĞİMİZ ŞEY?

Arapça “f-t-r” kökünden gelen fitrat kelimesi, temel anlamıyla “yarmak”, “bir şeyi ilk kez var etmek”, “asli biçimiyle ortaya çıkarmak” demektir. Kur’an-ı Kerim’de Allah, gökleri ve yeri yoktan var eden, onları ilk biçimiyle ortaya koyan anlamında “Fâtır” ismiyle anılır. Yani fitrat, yaratılışın en ham, en saf, en özgün hâline işaret eder. İnsanın yaratılıştan var olan, özünde getirdiği şeylere teka-bül eder.

İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*’ında fitratı şöyle tanımlar: “Allah’ın insanı üzerinde yarattığı ve ona verdiği yapı, hâl ve özellik.” Râ-gıb el-İsfahânî ise *el-Müfredât*’ında bu kökü, “bir şeyi daha önce mevcut olmayan bir biçimde ilk kez var etmek,” olarak açıklar ve ekler: “Allahu Teâlâ her şeyi bir kapasite ve kabiliyetle yarattı; bu, o varlığa özgü ilk donanımdır.”

Bu tanımlardan anlıyoruz ki fitrat dediğimiz şey, boş bir levha değildir. Tam tersine fitrat, üzerinde zaten yazı olan, hazır hâlde okunmayı bekleyen dolu bir levha anlamına gelmektedir. Zaten aksini düşünmek de abesle iştigal olacaktır.

Gelin birlikte tahayyül edelim. Mesela minicik bir karıncayı ele alalım... Bilirsiniz, karıncalar koloni hâlinde yaşarlar. Koloninin ihtiyacı olan yiyeceği bulmak için kilometrelerce yol katederler. Üstelik geri dönerken kaybolan bir tek karınca bile olmaz. Neden? Çünkü her karınca, gittiği yolun kimyasal haritasını feromonla

zemine işler. Arkadan gelen karınca bu izi okur; öndeki karınca bu izi tazeleyerek güçlendirir. Koloni aç kaldığında işçi karıncalar göreve çıkar, kraliçe ve yavrular koruma altına alınır. Saldırı anında bazı karıncalar geri çekilirken bazıları öne atılır. Peki, bu kararı kim verir? Hiçbir karıncaya “Sen fedakâr ol, sen lider ol, sen yiyecek bul” diyen bir patron yoktur. Sistem, içeriden çalışır. Bu program, o minicik vücuda en başından yüklenmiştir.

Peki ya okyanusun derinliklerinde, güneş ışığının bir zerrecik bile ulaşamadığı o simsiyah sularda yaşayan biyolüminesans varlıkları düşünelim. İnsanlığın büyük çoğunluğu onların varlığından haberdar bile değildir. Onları ziyaret edecek kimse yoktur; ne fotoğraflarını çekecek bir sanatçı ne de hayranlıkla seyredecek bir göz vardır ortada. Hâl böyleyken o varlıklar, karanlıkta kendi ışıklarını üretirler. Bünyelerinde, avlarını yakalamak için eşsiz bir biyokimyasal sistem taşırlar. Kimse görmese de kimse bilmesede bu donanım o varlığın zaten içindedir; işler, çalışır, mükemmel biçimde işlev görür.

Ya kunduzlar? Hiçbir mühendislik eğitimi almamış, elinde bir kalem ya da cetvel tutmamış bu hayvanlar, akan suyu durdurmak için setler inşa ederler. Akarsuyu okurlar. Eğimi hesaplarlar. Hangi dalın nereye yerleşeceğine, setin ne kadar yüksek olması gerektiğine dair içgüdüsel bir mühendislik bilgisiyle hareket ederler. Bu bilgi onlara sonradan öğretilmemiştir; içeriden gelir. O kunduz, mimar olmayı “seçmemiş”, âdeta bir mimar olarak yaratılmıştır.

Gelin bir de göç eden kuşları düşünelim. Binlerce kilometre ötedeki yuvalarına harita kullanmadan, pusulasız, GPS’siz dönerler. Bilim insanları, kuşların beyininde manyetik alanlara duyarlı minik kristal yapılar keşfetmiştir. Yani kuşların beyinlerinde âdeta yerleşik bir biyolojik pusula vardır. Kuzeyi, güneyi, mevsimi, rüzgârı okuyabilen bu içsel sistem hiçbir akademide öğretilmez. Ama

oradadır ve kusursuz çalışır. Zamanı gelince o küçük kuş, binlerce kilometre ötede yine aynı ağaca, aynı dala konmayı başarır.

Karıncaya feromonla harita yazmayı öğreten, okyanus dibindeki isimsiz varlığa karanlıkta ışık üretme becerisini veren, kunduzun beynine su mühendisliği ilmini kodlayan, kuşun sinir sisteminde manyetik pusula yerleştiren Allahu Teâlâ; kâinatın en şerefli varlığı dediği, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım”² buyurduğu, kendi ruhundan üflediği ve melekleri önünde secdeye davet ettiği insanoğlunu donanımsız bırakmış olabilir mi? Bu soruyu sormak bile bir garabettir, sizce de öyle değil mi?

Madem en küçük ve en görünmez yaratığa bile o varlığın yaşam amacına uygun bir içsel program yükledi, madem kimsenin haberinin olmadığı bir okyanus köşesindeki canlı bile boş bırakılmadı, madem kâinattaki bu muazzam nizam kurulu bir saat gibi tıkır tıkır işliyor; o hâlde kâinatın halifesi, yeryüzünde emaneti taşıyacak olan, sema ve dağların taşımaktan imtina ettiği sorumluluğu omuzlayan insanın içine de bir yazılım yüklenmiş olması gerektir. Zaten vardır da!

İşte biz bu yazılıma “fitrat” diyoruz.

2 Bakara Suresi, 2:30.

SÜNNET PEDAGOJİSİNDE FITRAT KAVRAMI VE UYGULAMALARI

Peygamber Efendimizin fitrat kavramı hususundaki hadisi, insanlık tarihinin en derinlikli pedagojik açıklamalarından birini ortaya koyar. *Sahih-i Buhârî* ve *Sahih-i Müslim*'de yer alan bir hadiste Peygamberimiz şöyle buyurur: “Her doğan çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne-babası onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır ya da Mecusileştirir.”³

Bu hadis, pedagoji tarihinin oldukça kısa ve fakat kısalığına inat oldukça derinlikli çocuk gelişimi açıklamasıdır. Birkaç kelimeyle bize şunu anlatır: Çocuğun özünde bir bütünlük, bir doğruluk, bir hazır oluş vardır. Sonradan devreye giren çevre, bu özü ya besler ya da bozar.

Modern psikolojide uzun yıllar boyunca çocuğu “boş bir levha” (tabula rasa) olarak gören Lockeçu anlayış hâkimdi. Bu anlayışa göre çocuk, çevrenin yazıp biçimlendirdiği pasif bir varlıktı. Oysa hem Kur'an'ın hem de günümüz nörobilim çalışmalarının söyledikleri bambaşkadır. Çocuk doğduğunda içinde bir donanım, bir eğilim, bir potansiyelle dünyaya gelir.

Nörobilim bugün bize yeni doğan bir bebeğin; yüz tanıma kapasitesi (ilk saatlerden itibaren annenin yüzüne odaklanma), acıyı ve hazzı ayırt etme, seslerle duygu arasında bağ kurma, sosyal işaretleri okuma eğilimi, yanlış olanı fark etme kapasitesi gibi pek

3 Buhârî, “Cenâiz”, 92; Müslim, “Kader”, 22.

çok donanımsal özellikle dünyaya geldiğini gösteren çalışmalar sunmaktadır. Bebek araştırmacısı Andrew Meltzoff'un ünlü deneyleri, yeni doğan bebeklerin birkaç dakika içinde büyüklerin yüz ifadelerini taklit edebildiğini göstermiş; bu mucizevi kopyalama yeteneğinin, insanın sosyal bir varlık olarak yaratılmasından yani fitratından geldiğini ifade etmiştir. Yale Üniversitesi'nden Psikolog Karen Wynn ise bebeklere “yardımsever” ve “engelleyici” karakterleri gösteren sahne deneyleriyle, altı aylık bebeklerin bile ahlaki bir ayırım yapabildiğini ortaya koymuştur. Deney boyunca küçücük bebekler, “kötü” olarak lanse edilen karakterlerden uzak durmuş, hatta onları cezalandırmak istemiş (vurma davranışı ile); “iyi” gösterilen karaktere yönelip onlarla oyun oynamıştır. İşin enteresan kısmı, deney öncesinde hiç kimse bebeklere iyiyi sevmesi ya da kötüden uzak durması noktasında model olmamış, örnek davranış göstermemiştir. Bebeğin bu ahlaki yönelimi tamamen içinden gelmiş, yani fitri olarak ortaya çıkmıştır.

Peki, fitrat dediğimiz bu yazılımın içinde hangi ihtiyaçlar, güdüler ve donanımlar var? Gelin şimdi teker teker bu fitri yazılımı inceleyelim ve sünnet pedagojisindeki yerini değerlendirelim.

a) Bağlanma ihtiyacı ve sünnet pedagojisi uygulamaları

İnsan yavrusu, doğada en uzun süre bakıma muhtaç kalan canlıdır. Bir at yavrusu doğduğunda birkaç saat içinde ayağa kalkar ve annesinin yanında yürümeye başlar. Bir leylek yavrusu, birkaç hafta içinde uçuş denemelerine girer. Bir geyik yavrusu, doğumunun üzerinden bir gün bile geçmeden sürüyle koşabilir hâle gelir. Oysa insan yavrusu, doğumun üzerinden aylar geçse de başını dik tutmakta zorlanacaktır. Yıllar geçse de tam anlamıyla bağımsız hareket edemeyecektir. Peki bu durum *-hâşâ-* bir tasarım hatası mıdır? Hayır! Tam aksine, bu durum eşsiz bir tasarımın en muhteşem parçasıdır.

İnsan yavrusunun bu kadar uzun süre bakıma muhtaç olması, onu ilişkiye mahkûm etmek için vardır. Zira insan beyni, yalnızca gıdayla büyüyemez. Ona temas, ses, yüz, sevgi, şefkat ve etken ilgi de gerekir. Bu uzun bağımlılık dönemi, aslında beynin en hızlı büyüdüğü, nöral bağlantıların en yoğun kurulduğu dönemdir. Ve bu dönemde beynin ihtiyacı olan şey, protein ya da karbonhidrattan çok öte bir şeydir. Beynin, sevgi dolu bir bakışa, sıcak bir sese, şefkatli bir dokunuşa ve onu sıcacık seven bir insana ihtiyacı vardır. Başka bir deyişle, insan yavrusu ilişki içinde büyümek üzere yaratılmıştır. Yani bağlanma dediğimiz şey, isteğe bağlı bir seçenek değil; türümüzün hayatta kalma ve gelişme programının ta kendisidir.

Peki, bağlanma modeli nasıl ortaya çıktı? Bu fitri ihtiyaç, ne oldu da birileri tarafından tespit edildi?

İngiliz Psikiyatrist John Bowlby, 1950’lerde başladığı araştırmalarla o dönemin pek çok tartışmalı iddiasını tersine çevirerek “bağlanma” kavramını hayatımıza soktu. O yıllarda yaygın görüş şöyleydi: “Çocuğun anneye bağlanmasının sebebi, annesinin onun beslenme ihtiyacını karşılamasıdır. Yani anne, çocuğu beslediği için aralarında bir ilişki vardır. Çocuğun yegâne gereksinimi beslenmedir.” Bowlby bu fikre itiraz ediyordu. Ona göre beslenmenin ötesinde şeyler olmalıydı. Nitekim annesi olmayan ve anne sütü alamayan bebekler de eğer şefkatli bir bakım görüyorlarsa sağlıklı büyüyebiliyorlardı. Ya da tam ters noktada, anne sütü aldığı hâlde psikolojik anlamda sorunlu olan çocuklar vardı.

Bowlby bu düşünceler içindeyken hipotezini destekleyen en çarpıcı kanıtı, Psikolog Harry Harlow’un maymunlarla yaptığı meşhur deneyde buldu. Harlow, bebek rhesus maymunlarını iki “vekil anne” ile aynı kafese koymuştu.

Birinci anne: Tel kafesten yapılmış, soğuk ama üzerinde biberon olan bir yapıydı.

İkinci anne: Pelüş kumaşla kaplı, sıcak ama yiyeceksiz bir yapıydı.

Peki bebek maymun günün büyük bölümünü nerede geçirecekti? Kendisine yiyecek sağlayan tel annenin yanında mı? Yoksa gıda sunamayan, lakin “sıcak bir kucak” sunan pelüş annenin yanında mı? Deney, zamanı için büyük yankı oluşturacak bir durumla sonuçlandı. Harlow’un maymunu gün boyu “sıcak kucak”ı seçmiş, sadece karnı acıktığında tel anneye tevessül etmişti. Korkutulduğunda ise tel anneye değil, kumaş anneye sarılmıştı. Sonuç açıktı: Bağlanma ihtiyacı, beslenme ihtiyacından bağımsız olarak ortaya çıkmaktaydı. Çocuk yiyecekten öte sıcaklığa, yumuşaklığa, güvenli hisse, yani ilişkiye bağlanıyordu. Başka bir deyişle “beslenme” dediğimiz şey, sadece “karnı”la ilgili bir söylem değildi. “Kalp” de beslenmek, doymak, doyum sağlamak istiyordu.

Bowlby, hayvanlardan elde edilen bu bulguları insanlara genelledi ve Bağlanma Kuramı’nı geliştirdi. Kurama göre çocuğun bir ya da birkaç “birincil bakıcıyla” kurduğu güvenli duygusal bağ, onun tüm gelişiminin temeliydi. Bu bağ sağlıklı kurulduğunda çocuk güvenli bir üs ediniyor; dünyayı keşfetmek için o üstten çıkıp tehlike hissedince yeniden o üsse dönüyordu. Bahsettiğimiz tüm bu tanım süreçlerinin bir noktasında, nörobilim çalışmaları işin içine girdi ve tablo daha da berraklaştı.

Bir çocuk güvenli bir bakıcıyla temas ettiğinde, beyinde oksitosin adı verilen bir kimyasal salgılanıyordu. “Bağlanma hormonu” olarak da bilinen bu madde, çocuğun stres sistemini yatıştırıyor, amigdalanın alarm düzeyini düşürüyor ve prefrontal korteksin daha etkin çalışmasına zemin hazırlıyordu. Prefrontal korteks, bildiğiniz üzere öğrenme, karar verme, duygu düzenleme ve empati gibi en üst düzey zihinsel işlevlerin evidir. Yani güvenli bağlanma, çocuğun öğrenme kapasitesini, empati becerisini ve dürtü kontrolünü doğrudan etkiliyordu. Peki, işin ters senaryosu nasıldı? Bir

bebeğin bağlanma ihtiyacı karşılanmadığında ne oluyordu? Orası üzücü ve karanlık ihtimallerle doluydu!

Çocuk, ihtiyaç duyduğu şefkatli temastan mahrum kaldığında, stres hormonu olan kortizol kronik olarak yüksek seyretmekteydi. Amigdala sürekli tehdit taraması yapmakta, sinir sistemi “savaş ya da kaç” modunda takılı kalmakta, yani âdeta paralize olmuştuydu. Bu durumu yaşayan çocuk sınıfa girdiğinde öğrenemiyordu. Çünkü beyni öğrenmeye değil, hayatta kalmaya odaklanmış hâlde oluyordu. Arkadaşlarıyla sağlıklı ilişki kuramıyordu. Çünkü güvenin nöral şablonlarını sağlam bir zeminde inşa edememiş oluyordu. İlaveten sık sık öfke nöbetleri geçiriyordu. Çünkü duygu düzenleyicisi olması gereken ilişki hiçbir zaman layıkıyla işlev görmemiş oluyordu.

Yetimhane araştırmaları, bu tabloyu çarpıcı biçimde doğrular nitelikteydi. Yirminci yüzyılın ortalarında, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’daki yetimhanelerde yürütülen gözlemler, bilim insanlarını derinden sarsmıştı. Bu kurumlarda çocuklara fiziksel olarak mükemmel koşullarda bakılıyordu. Beslenmelerine özen gösteriliyor, hijyen titizlikle sağlanıyor, hastalıklara karşı korunuyorlardı. Ancak eksik olan tek bir şey vardı: İnsan teması. Personel sayısı kısıtlı olduğundan bakıcılar çocuklarla yalnızca işlevsel anlarda, yani beslenme ve temizlik sırasında temas kurabiliyordu. Kucaklamak, göz teması kurmak, sesle oynaşmak, “sen varsın ve ben seninle ilgileniyorum” mesajını veren o sıcak etkileşim ya son derece nadirdi ya da hiç yoktu. Sonuçlar yıkıcıydı. Fiziksel büyüme ciddi biçimde geri kalıyordu. Yeterli kalori almalarına karşın çocuklar boy ve kilo artışı gösteremiyordu.

Sonraki yıllarda tıpta bu tablo “duygusal yoksunluk cüceliği” olarak adlandırılacaktı. Dil gelişimi dramatik ölçüde gecikiyordu. Motor beceriler yaşlılarının çok gerisinde seyrediyordu. Bağışıklık sistemi işlevsel olarak zayıflıyor, çocuklar enfeksiyonlara karşı

savunmasız hâle geliyordu. Pek çoğu, tüm tıbbi koşullar eksiksiz sağlanmış olmasına rağmen, yalnızca temastan yoksun kaldığı için hayatını kaybediyordu. Psikiyatrist René Spitz, 1940'larda bu olguyu sistematik biçimde belgelemiş ve "anaklitik depresyon" kavramını literatüre kazandırmıştı. Spitz'in gözlemlediği çocuklar önce ağlama ve huzursuzluk dönemine giriyor, ardından içe çekilme başlıyor, çocuk âdeta dünyayla bağını keser hâle geliyordu. Son aşamada ise yüz ifadesi donuklaşıyor, gözler boşluğa dalıyor ve tüm gelişim durma noktasına geliyordu. Spitz bu durumu "hospitalizm" olarak tanımladı. Kurumun kendisi, biyolojik ihtiyaçları ne denli iyi karşılarsa karşılansın, bu yoksunluk gelişimi sekteye uğratan bir etken hâline gelmekteydi. Elde edilen bulgular, insan bedeninin kaloriyle değil, ilişkiyle beslendiğini gözler önüne sermişti. Dokunuş, insan için lüks bir şey değildi. Biyolojik bir zorunluluktur. Temasın yokluğu ise açlık gibi somut ve ölçülebilir hasarlara yol açıyordu.

Şimdi bu araştırmalardan asırlar öncesine gidelim. Peygamber Efendimiz, Bağlanma Kuramı'nı okumamıştı. Yetimhane araştırmalarına rastlamamıştı. Harlow'un deneyleri, O'nun yaşadığı çağdan tam on dört asır sonra yapılacaktı. Ama O, insan fitratını bizzat vahiyle okur, insanlara ona göre davranırdı. Tam da bu yüzden hadis kaynaklarına yansıyan somut davranış örüntüleri, Bağlanma Teorisi'nin merkezindeki kavramlarla (duyarlı yanıt verme, tutarlılık, bedensel temas, ulaşılabilirlik) birebir örtüşmekteydi. Asr-ı Saadet sahnesinde, pek çok nebevi "bağlanma" dokunuşu mevcuttu.

Bir gün Hz. Peygamber imam olarak namaz kıldırırken arka saf-lardan bir çocuğun ağlama sesini duydu ve namazı kısa surelerle hızla tamamladı. Sonra cemaate dönerek "Annesinin sıkıntıya düşmemesi için namazı kısa kestim"⁴ buyurdu. Aynı rivayetlerde,

4 Buhârî, "Salât", 106; Müslim, "Mesâcid", 41-42.

torunlarını omuzunda taşıyarak namaz kıldığı, rükûya gittiğinde yavaşça yere bıraktığı, secdeden kalktığında yeniden aldığı aktarılır. Hatta torunları secdede sırtına çıktığında, onlar inene dek secdeyi uzattığı nakledilir. Tüm bu nebevi davranışlar, Bağlanma Teorisi'nin merkezinde bulunan "ihtiyaca duyarlı yanıt verme" kavramıyla birebir örtüşmektedir. Nitekim Bowlby ve Ainsworth'un tanımladığı güvenli bağlanma figürü tam da budur. Çocuğun sinyalini alan, geciktirmeksizin yanıt veren ve çocuğun deneyimini merkeze koyan bir figürdür bu... Hz. Peygamber burada "gözümün nuru" dediği, kulluğun zirvesine yerleştirdiği, savaş anında bile terk etmediği namazı, bir çocuğun duygusal ihtiyacı karşısında yeniden düzenlemiştir. Beyin, bakım verenin "ben buradayım ve seninle ilgileniyorum" mesajını tam da bu tür anlarda kodlamakta; prefrontal korteks ile amigdala arasındaki düzenleyici bağlar, bu duyarlı yanıtların tekrarıyla inşa edilmektedir.

Bir başka örnek Peygamberimizin Enes b. Mâlik ile yaşadığı hatıradaki açıkça görülmektedir. Enes b. Mâlik küçük yaşta Hz. Peygamber'in yanına yerleşmiş ve on yıl boyunca hizmetinde kalmıştır. Sonraki yıllarda ona Peygamberimizi soranlara, "Vallahi, on yıl hizmetinde bulundum. Bana bir kez bile 'Öf!' demedi. Yaptığım bir şey için 'Neden böyle yaptın?' demedi. Yapmadığım bir şey için 'Neden yapmadın?' demedi"⁵ diye anlatmıştır. Bu tavır büyük önem taşımaktadır. Nitekim aşırı eleştiri ve öngörülemeyen tepkiler, çocukta kronik kortizol yükselmesine ve amigdala hipereaktivitesi gelişmesine yol açarken, bunun tersine, tutarlı bir yumuşaklık ortamında çocuğun sinir sistemi "güvende" sinyali alacak ve parasempatik sistem baskın hâle gelecektir. Enes'in tanıklığı, bugün "psikolojik güvenlik" olarak kavramsallaştırdığımız ortamın on yıl boyunca kesintisiz sürdürüldüğünü belgelemektedir. Bu tür bir tutarlılık, çocuğun bakım vereni zihinsel olarak içselleştirmesini

5 Buhârî, "Edeb", 39; Müslim, "Fezâil", 51.